

SEBŐK LÁSZLÓ

A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében*

A horvátországi magyarok nagy része elpusztult a török hódoltság alatt, s helyükre horvátok és szerbek települtek be. A múlt század elején magyarok jelentős számban csak a Szerémségben éltek, valamint néhány városban és kisebb szórványokban Szlavóniában. A horvátországi magyarokra vonatkozó népszámlálási adatokat meglehetősen nehéz összefoglalni, mert két probléma a statisztikai adatok összevethetőségét erősen megnehezíti: az egymást követő népszámlálások ugyanis eltérő módszerrel dolgoztak, s a vonatkozási (közigazgatási) terület is más és más volt.

A vizsgált területen az első használható adatokat közlő népszámlálás az 1890-es volt, mert az 1850-es adatait részletes területi bontásban nem ismerjük, az 1869-esnél pedig nem kérdeztek anyanyelvet vagy nemzetiséget.¹ Az 1890-es, az 1900-as és 1910-es népszámlálások azonos módszerrel készültek, a lakosság anyanyelvét és vallását kérdezték, és az adatsorokat községsorosan publikálták.² A környező országokban sokszor támadott 1910-es népszámlálásnál meg kell jegyeznem, hogy Horvátországban a kérdezőbiztosok horvátok voltak, s a teljes feldolgozást a zágrábi Statisztikai Hivatal végezte, így a magyar anyanyelvűekre vonatkozó adatok szándékos torzítást bizonyosan nem tartalmazhattak.³ Ezeknél a népszámlálásoknál egyébként külön anyanyelvűekként szerepeltek a szerbek és a horvátok.⁴

Az impériumváltozást követően az első délszláv népszámlálást 1921-ben hajtották végre: anyanyelvre és vallásra kérdeztek, s az adatokat községsorosan is publikálták. (Szerencsétlen dolog, hogy politikai okokból a szerbek és horvátok csak összevontan (szerb-horvátok] szerepeltek.) A következő, 1931-es népszámlálás adatait csak bánóságokra összegezve publikálták, ezért ezek az adatok a mai területegységekre átszámolhatatlanok.⁵ Az 1941-es magyar népszámlálás a mai horvátországi települések közül csak a muraközietekre és a baranyaiakra vonatkozott.⁶

A második világháború óta végrehajtott jugoszláv népszámlálások⁷ nemzetiségre kérdeztek meglehetősen részletes bontásban (külön szerbek, horvátok, szlovének, macedónok, bunyevácok stb.), s az adatokat településenkénti bontásban is publikálták.⁸ Az 1961 utáni újabb jugoszláv népszámlálások sajátossága, hogy a nemzeti kategóriák közé felvették a „jugoszlávot”. A cél az volt, hogy ezzel is csökkentsék a nemzeti kisebbségek számát – ez látványosan be is következett. Erre még részletesen visszatérünk.

Számos nehézség adódik abból, hogy Horvátország területe több alkalommal is megváltozott az elmúlt évszázad folyamán. Az alábbiakban a változásokat elsősorban a mai Horvátországra vonatkoztatva sorolom fel:

– Az Osztrák-Magyar Monarchia egykori alkotórésze, Horvát-Szlavónország az első világháború után teljes egészében Jugoszláviához (1929-ig SHS-királysághoz) került, s annak autonóm politikai alkotórészévé vált. 1929-ben a bánóságokká történő átszervezéskor területét megcsonkították, a megmaradt rész a Szávai Bánóság nevet kapta. (A Szerémség nagy része a Dunai Bánághoz került.) A második világháború idején (1941-45 között) Horvátország önálló – bár korlátozott szuverenitású – usztasa állam volt,⁹ a Szerémség pedig ismét hozzátartozott. A második világháború után a Szerémség nagyobb része véglegesen elkerült Horvátországtól, mert a Vajdasághoz csatolták.

– A Muraközt és (a jugoszláviai) Baranyát az egykori magyar megyék Jugoszláviához került falvai alkották, előbbi Horvátországhoz (majd Szávai

Regio – Kisebbségi Szemle 1992. 3. évf. 3.sz.

Muraköz	77 803	4 267	83 963	5 290	93 283	7 706	96 892	1 904
Baranya	48 612	17 184	48 612	17 325	51 434	20 348	49 452	16 638
Kelet-Horvátország	794 672	52 080	890 939	69 548	1 006 860	79 799	985 170	55 206
Nyugat-Horvátország	1 143 598	3 372	1 246 985	5 937	1 321 620	7 695	1 367 769	2 683
Dalmácia ⁺	641 274	70
Isztria [#]	286 711	...
Horvátország össz.	2 855 000	78 000*	3 162 000	101 000*	3 461 000	123 000*	3 427 268	80 000* ⁰

	1948		1961		1971			1981		
	L.	M.	L.	M.	L.	M.	(J.)	L.	M.	(J.)
M.	110 686	244	112 073	162	115 660	149	(346)	116 825	119	(2 175)
B.	53 502	16 945	56 090	15 303	56 322	13 473	(1 046)	54 409	9 920	(8 397)
K.	1 113 697	32 245	1 279 581	23 811	1 289 183	18 479	(28 298)	1 276 941	12 258	(139 496)
N.	1 489 197	1 425	1 552 321	1 645	1 764 000	1 784	(26 257)	1 820 946	1 642	(108 005)
D.	713 449	91	835 997	399	849 567	549	(16 141)	921 698	563	(65 047)
I.	299 327	500	323 572	1 027	351 489	1 054	(12 030)	410 650	937	(55 937)
H.	3 779 858	51 450*	4 159 634	42 347	4 426 221	35 488	(84 118)	4 601 469	25 439	(379 857)

A területegységek a következő területrészeket tartalmazzák:

Muraköz - mai Čakovec opština;

Baranya - mai Beli Manastir o.;

Kelet-Horvátország - egykori Belovár-Kőrös, Verőce, Pozsega megyék és Szerém m. Horváto.- hoz került részei;

Nyugat-Horvátország - a régi Horváto. többi része;

Dalmácia - a tengerpart Horvátországhoz -hoz került része;

Isztria - Fiume környéke (Rijeka opština) és a félsziget mai horvátországi része.

Itt és az összes többi táblázatnál: *= Becsléseim

L. = Lakosság összesen M. = Magyar (J.) = Jugoszláv

+ = Dalmácia Ausztriához tartozott, magyar lakossága alig volt.

= Isztria Ausztriához tartozott, magyar lakossága alig volt,

Fiume és környékének magyar lakossága. 1890 - 1162, 1900 - 3037, 1910 - 6882.

° = Isztriához Fiume környékhez) az 1925-ös olasz népszámlálás adatait használtam, magyar lakosságát 1921-re kb. 3 500-ra becsültem.

Az 1931-es népszámlálás ismert adatai hasonlóak az 1921-eshez.

	1921:	1931:
Jugoszlávia összesen	472 000 magyar	467 000 magyar
régi 1910-es Horvátország	70 022 magyar	66 341 magyar
Baranya	16 638 magyar	15 560 magyar

– A Monarchia idején Horvátországban számos magyar katona állomásozott, akik az 1910-es népszámlálásnál szerepeltek a magyaroknál, míg később természetesen nem. Számukat 5–6 000-re becsülhetjük.¹³

– A horvátországi magyarság nagy része szórványokban élt, asszimilációjuk erőteljes volt, már az első világháború előtt is. A Julián-egyesület, a MÁV és a reformátusok 1914-ben még 82 iskolában folytattak magyar nyelvű oktatást mintegy 12 000 tanulóval. Az impériumváltozást követően az összes Julián- és MÁV-iskolát államosították, így a horvátországi magyaroknak nem maradt egyetlen magyar tannyelvű elemi iskolai tagozata sem. A magyar nyelvű iskolai oktatás hiánya az asszimilációt erőteljesen meggyorsította. A magyarság fogyását az 1. ábra térképsora szemléletesen mutatja be. (Itt jegyzem meg, hogy a drávaszögi magyarsággal nem

foglalkoztam, mert róluk a Regió 1992/1. számában Kocsis Károly részletesen írt, miképp Éger György is többször hivatkozott tanulmányában.)

A horvátországi magyarokat eredetük és településviszonyaik alapján több csoportra oszthatjuk:

– Kelet-Szlavóniában őshonos (Árpád-kori eredetű) magyarok élnek a Vuka folyó vidékén és Eszék környékén, elsősorban Kórógyon Harasztin, Szentlászlón és Rétfalun.

– Horvát-Szlavónia a Magyar Királyság társországa volt, ezzel együtt a megye- és járásszékhelyeken, valamint a városokban mindenhol számottevő magyarságot (elsősorban értelmiségieket és kereskedőket, MÁV- és egyéb állami alkalmazottakat) találhattunk. A Szávától délre (a régi Horvátország területén) például az 1910-ben itt összeírt 7695 magyarból 4028 Zágrábban, 320 pedig Károlyvároson élt.

– A határörvidék feloszlata után a határörök (granicsárok) földjeit délmagyarországi magyar parasztok vásárolták fel igen olcsón, a magyarországi áraknak mintegy 5-10%-áért. A betelepülés mértékét mutatja, hogy míg Fényes Elek 1840-ben a horvátországi magyarok számát 5 000-re tette, számuk 1910-re 106 000-re nőtt. Az 1900-as népszámláláskor 113 000-en voltak Horvátországban, akik magyarországi születésűek voltak – nagy részük 1870-90 között telepedett le négy fő területen –: Szerém megye keleti (ma Vajdasághoz tartozó) részén és Vukovár környékén főleg bácskaiak; Verőce megyében Eszék környékén és a Dráva mentén elsősorban somogyiak és baranyaiak; Pozsega megyében a nyugati (daruvári, pakráci, novszkai) járásokban; Belovár megyében a középső és keleti részen dél-dunántúliak és vasiak.

Horvátországban (a ma is Horvátországhoz tartozó részen) 1910-ben 208 településen¹⁴ élt száznál több magyar, számuk összesen 70 000 volt, 1921-re az ekkora magyarságú települések száma 108-ra csökkent, 52 000 magyarral. A magyar népesség fogyása területileg viszonylag egyenletes volt, talán kevésbé erőteljes a Szerémségben.

A második világháború alatt és után körülbelül 7 000 horvátországi magyar hagyta el Jugoszláviát.¹⁵ A horvátországi magyarság erőteljes asszimilációja folytatódott, de területenként a folyamat mértéke és jellege jelentősen különbözött. Az itteni magyarokra teljes mértékben igaz az a szórványban élő kisebbségekre vonatkozó megállapítás, miszerint minél kisebb számban élnek egy településen, annál könnyebben asszimilálódnak. A folyamat megállíthatatlan, mert a jugoszláviai magyarság demográfiai mutatói a legrosszabbak a nemzetiségek közül, s nő a vegyesházasságok száma is.¹⁶ (A külföldi munkavállalás és a kivándorlás ugyancsak csökkenti a magyarok számát.) Jelentős mértékben rontja a horvátországi magyarság helyzetét, hogy Eszéktől nyugatra nincs egyetlen magyar tannyelvű iskola sem, csak a Horvátországi Magyarok Szövetsége által szervezett anyanyelvű tanfolyamok.

Az adatok pontos kiértékelését nagymértékben megnehezíti a jugoszláv nemzetiségi kategória használata. A horvátországi „jugoszlávok” ugyan főként szerbek és horvátok,¹⁷ de köztük számos magyar is van, akiknek száma meghatározhatatlan. A Horvátországi Magyarok Szövetsége szerint az ottani magyarok száma 50 000 fő, ami kétszer annyi, mint az 1981-es népszámlálás szerint. Ez az érték némileg túlzottnak tűnik, az bizonyos mindenesetre, hogy a magyarok a hivatalosan közöltnél jóval többen vannak; Éger György becslése szerint Baranyában (a Drávaszögben) például körülbelül 12 500-an ja hivatalos 9900-zal szemben).¹⁸ A 2. ábra térképei a jelentős magyarok lakta horvátországi településeket mutatják az 1981-es népszámlálás hivatalos adatai alapján.¹⁹

Milyen esélyei lehetnek a nyugat-szlavóniai magyarok megmaradásának, például Belovárban, ahol 119 magyar 25 ezres délszláv közösségben él magyar nyelvű oktatás nélkül. Jellemző, hogy például Kreštelovac (daruvári járás) 207 lakosából 68 magát

magyarnak vallotta, de 52 jugoszlávnak. (Miután 14 horvát és 49 szerb is lakik a faluban, a jugoszlávok nem mind magyarok, jelentős részük azonban az.) Területrészenként a következőképpen néz ki a helyzet:

– A Muraközben elfogytak a magyarok, még az egykor félig magyar Csáktornyán is csak 59-en maradtak. Hasonlóan alakult a Belovártól nyugatra fekvő területek magyarságának sorsa is, bár erre régebben is inkább csak a városokban éltek nagyobb számban. 1981-re Zágrábban (1196 fő) maradt az egyetlen jelentős magyar közösség, a többi helyen (Sziszek, Károlyváros, Varasd) alig maradtak. Sajátos ugyanakkor, hogy a tengerparton régebben csak Fiumében éltek jelentős számban magyarok, ma pedig már más városokban is. (Ezek nagy része Nyugat-Európában tőkét gyűjtött, és itt letelepedett vállalkozó vagy üzletember.)

2. táblázat

Nyugat-szlovákiai magyar szórványok

	1910		1939-41		1981	
	L.	M.	L.	M.	L.	M.
<u>Daruvári j.:</u>						
Dežanovac	1414	324	...	70	1010	70
Govedjropolje	534	280	459	238	241	39
Imsovac	835	356	...	240	380	57
Kreštelovac	512	332	...	376	207	68
Trojgleva	820	213	459	238	241	39
<u>Belovári j.:</u>						
Brdenik	1467	789	474	332	686	151
Vel. Pisanica	2524	729	...	600	1616	240
<u>Garešnicai j.:</u>						
Mali Pašijan	együtt:	együtt:	437	216	244	23
Veliki Pašijan	849	322	447	205	359	66
<u>Grubišnopoljei j.</u>						
Grbavac	597	315	506	267	387	124
<u>Pakráci j.:</u>						
Brekinjska	561	308	477	298	244	63

3. táblázat

A kelet-szlavóniai magyarlakta járások

	L10	M10	L48	M48	L71	M71	L81	M81	J81
Eszéki j.:	61871	9750	85556	6384	143894	5115	158790	3520	28439
Vinkovcei j.:	51240	5453	62493	3334	91714	2459	95245	1890	6742
Vukorári j.:	40589	3903	48422	2798	76602	2045	81203	1421	17199

– Belovár és Pakrác között még számos településen maradtak magyar szórványok, öt járás területén összesen 37 településen vannak 20-nál többen.²⁰ Ugyanakkor a legnagyobb települések is 250 magyar lakos alatt maradnak. Az itteni, nagyon elzártnak élő magyarság asszimilációja már az 1930-as évekre kimutathatóvá vált, ezt Angeli András szociográfiai jelentéseiben részletesen leírta: „Daruváron Jenschke tanító szerint kb. 320 magyar él, ezek azonban teljesen szerteszóródtak a városban. Magyar

szempontból teljesen elveszettek tekinthetők. A beolvadási folyamat a legrövidebb időn belül be fog fejlődni. [...] Magában Belovár városában 200-250 magyar él. Ezek közül azonban öntudatosan csak egy-két család vallja magát magyarnak. A beolvadás itt még sokkal szembeötlőbb, mint Daruváron.²¹ Ezek után még az is meglepő, hogy 1981-ben a két településen 216, illetve 119 fő vallotta magát magyarnak. Néhány falut leszámítva semmivel sem adott biztatóbb képet a többi nyugat-szlavóniai településről. Számos helyen megemlítette, hogy a magyarok lehetőség szerint elmenekülnek a horvát falvakba, mert a szerbekkel nem férnek össze – a horvátokkal viszont meglehetősen jól. Számos faluban a magyarok öregek, kevés gyerek van, sok az egyke. Angeli adatai megbízhatóknak tűnnek, és jól szembeállíthatók a népszámlálási adatokkal.

Meg kell még jegyezni, hogy az Angelinél összeírt magyarok egy része (mint ő is írja) magyarságát már akkor sem vállalta. Hasonló jelenségről ír Arday Lajos,²² aki Zsdalán²³ (kaproncai járás.) 1988-ban „magyarul beszélő horvát nemzetiségűeket” talált, akik idegennek érezték a magyarországiakat: a 900 magyarul beszélő közül egy sem vallotta magát magyarnak 1981-ben. (Hasonló példa Légrádról, ahol 1981-ben 68 magyart számláltak, pedig csak a magyar evangélikusok több mint kétszázán voltak.) Bármennyire is szomorú, a tények azt mutatják, hogy a nyugat-szlavóniai magyarok teljes asszimilációja néhány éven (esetleg évtizeden) belül bekövetkezik. A Daruvár és Eszék környéki részen ez már megvalósult, ugyanis még szórványnak is nehezen nevezhetők azok a települések, ahol a magyarok száma még nagyobb falvaikban is 10-15 fő alatt marad. Az itteni 8 járás²⁴ területén összesen 8 olyan települést találunk, ahol 20-nál több magyar él, s ezek is általában járásközpontok. Horvátországban számottevő és megmaradásra esélyes magyarság (természetesen a drávaszögiekkel együtt) ma már csak Eszék környékén él három járás területén.²⁵

Igen jelentős a magyarság fogyása, ennek ellenére ezen a területen él a népszámlálás szerint a horvátországi magyarság 27%-a. (A táblázatból még az is kitűnik, hogy jóval többen lehetnek, mert rengeteg erre a „jugoszláv”, s ezek jelentős része magyar.) A járásokban 27 olyan település található, ahol a magyarok száma 1981-ben 20 fő felett volt.

A magyarság látszólag egyenletesen elszórtan él, valójában azonban a hasonló nagyságú számok mögött más és más jelenségek és folyamatok bújnak meg, mert a magyarság itteni településeinek eredete és társadalmi szerkezete eltérő vonásokkal bír.

4. táblázat

A jelentősebb kelet-szlavóniai magyar települések adatai:

Horvát/magyar név	L 10:	M10:	L21:	M21:	L38:	M38:	L48:	M48:	L81:	M81:
<u>Eszéki járás:</u>										
Aljmaš/Almás	1395	89	1379	107	1268	152	924	106
Antunovac/=	483	311	1811	374	2574	126
Dalj/Dálya	6088	682	5491	490	5575	483	6023	359
Erdut/Erdőd	1779	552	1563	278	...	184	1424	283	1517	182
Hrastin/Haraszti	860	726	670	605	1245	516	466	228
Laslovo/Szentlászló	2020	998	1125	1003	1100	1080	1358	1028	1377	599
Ošijek/Eszék [#]	28505	3536	34485	2106	49037	1950	104775	1521
Vladislavci/Lacháza	791	624	1250	1136	700	583	1265	160
<u>Vinkovcei járás:</u>										
Korog/Kórógy	1067	1048	1003	982	905	903	984	934	804	653
Marinci/=	853	402	848	364	...	406	882	381	904	252
St.Jankovci/Ójankovác	1203	694	1187	659	1300	1002	1350	757	1938	373
Vinkovci/Vinkovce	9220	1391	10160	647	15076	450	33004	327
<u>Vukovári járás:</u>										
Čakovci/Csák	838	571	921	628	980	735	1106	591	820	289

Regio – Kisebbségi Szemle 1992. 3. évf. 3.sz.

Ilok/Újlak	4856	254	5475	259	...	310	5361	272	6700	108
Opatovac/Apáti	968	445	987	365	1011	410	681	352	562	139
Vukovar/Vukovár	10359	954	10242	571	14577	819	33649	576

Néhány jelentős lakosságingadozást település-összevonások okoztak.

Ugyanilyen ok miatt hiányzik néhány 1921-es adat. (pl. Haraszi)

Az 1938-as adatok 1935-38 közötti szociográfiai felmérésekből származnak.

Eszékhez csatolták 1940 körül a kb. 800 magyar lakossal bíró Rétfalvát.

Kórógy, Haraszi és Szentlászló magyarjai az Árpád-korban telepedtek itt le, helyben vészelték át a török hódoltságot, s mélyen gyökerező magyarságukat minden körülmények között megtartották. Reformátusok, így istentiszteleteik magyar nyelven folynak, s egyházi iskoláikat működtetni tudták egészen a harmincas évek elejéig. (Szinte az összes többi evidéki magyar katolikus, reformátusok jelentős számban Tardon és Rétfalun, élnek, ahol szintén viszonylag sok magyar megmaradt. A magyar katolikusok a horvát egyházhoz tartoznak, papjaik is csaknem mind horvátok, akik magyarul csak elvétve tudnak.) Kórógy magyarsága csaknem teljes egészében, Szentlászlóé és Haraszié pedig nagy részben megmaradt, nem kis részben annak is köszönhetően, hogy az előbbi két helyen magyar tannyelvű iskola működik. (Horvátországban ezeken kívül csak Dályán és a Drávaszögben vannak még magyar tannyelvű iskolák, s anyanyelvápoló – heti két-három órás – tanfolyamok Eszéken, Latházán, Harasztin, Ójankovácon, Marincin, Csákon és Apátiban. A tanulók száma mindenhol folyamatosan csökken.) Haraszi magyarságának jövője azonban nem túl biztató, mert a faluban egykézés dívik, így a magyar lakosság meglehetősen elöregedett.²⁶

A többi faluba a magyarok csak a múlt században telepedtek be (például Ójankovára 1820 körül, Antunovacra és Csákra az 1830-as években, Latházára az 1880-as években) – leginkább a Bácskából. E katolikus, s jóval mobilabb (gyakran föld nélküli) magyarok gyökerei kevésbé voltak mélyek, ezért asszimilációjuk erőteljesebb volt. (Latházán például alig maradt magyar, de ezt már Deák Imre megjósolta 1939-ben.)²⁷

5. táblázat

Becslések a „jugoszláv nemzetiségű” magyarok számáról

	L 81	H81	M81	E81	J81	M (J) 81*
Almás	924	696	106	69	53	26
Haraszi	466	166	228	15	57	44
Szentlászló	1377	302	599	145	331	221
Lacháza	1265	773	160	82	250	137
Erdőd	1517	803	182	389	143	37
Ójankovác	1938	1033	373	319	213	96
Csák	810	164	289	212	145	69
Apáti	562	204	139	154	65	25
Tarpajevci	537	382	28	42	85	27
Marici	904	202	252	401	49	15
Összesen:			2356	1828	1391	697

L81 – lakosok, H81 – Horvátok, M – Magyarok, E – Egyéb nemzetiségűek

J81 – jugoszlávok, M(J)81* – Jugoszlávok közötti magyarok (becsléseim)

A nagyobb városokban (Eszéken, Vinkovcén, Vukováron és Újlakon) mindig is élt néhány száz magyar, de ezek a több tízezres tömegben szinte eltűnnek Talán Eszék kivétel, már csak azért is, mert egy városrésze (Rétfalu) néhány évtizede még önálló, s jelentős magyarságú település volt, s ők itt még ma is viszonylag sűrűn laknak. Valószínű ugyanakkor, hogy a városokban élő magyarok egy részének etnikai identitása

meglehetősen gyenge, de ez áll a többi etnikai kisebbségre is. Eszéken például a lakosság 20%-a, Vukováron pedig 28%-a „jugoszláv”. A-jugoszláv kategória szinte kiértékelhetetlenné teszi a népszámlálásokat, de néhány településnél mutatóban megpróbáltam a jugoszlávokból kiszűrni az ottani magyarokat. Feltételeztem, hogy jugoszlávnak főleg a nemzeti kisebbségek tagjai vallották magukat, s a többiek (főleg szerbek) másfélszer annyian, mint a magyarok. Becsléseim tehát átlagban a „magyar jugoszlávok” minimális értékei körül lehetnek.

Ennél a tíz településnél számításaim szerint a magyarok száma legalább 30%-kal több mint a népszámlálás szerint.²⁸ Ezek a települések ráadásul a magyarság legnagyobb központjai közé tartoznak. Bizonyos, hogy a kis szórványokban élő magyarok még nagyobb arányban vallották magukat jugoszlávnak. A városokban pedig néhol az is előfordulhat, hogy több a „jugoszláv magyar”. Reálisan Horvátországban a népszámlálásnál kimutatott 25 000 magyarhoz hozzászámíthatunk még legalább 10–12000-et, akik jugoszlávnak vallották magukat. Egészen más probléma, hogy etnikai identitásukat tekintve mennyire vehetjük őket magyarnak.

*

A horvátországi magyarok száma a népszámlálások szerint nyolcvan év alatt egyötödére csökkent, számos egyéb ok mellett elsősorban az igen erőteljes asszimiláció hatására. Valódi számuk azonban ennél jóval nagyobb, valószínűleg 40 000 fő körüli. Beolvadásuk azonban tovább folytatódik, s fennáll a veszély, hogy néhány évtizeden belül befejeződik, s akkor a magyarság már csak statisztikailag lesz kimutatható, szociográfiai és néprajzi szempontokból már nem. Kivételnek vehetők (néhány város mellett) a Drávaszög és a három szerémségi járás települései, leginkább a Vuka-völgyi, nemzeti kultúrával (magyar istentisztelettel és magyar tanyelvű iskolával) rendelkező falvak: Kórógy és Szentlászló.

A Drávaszögben a lakosság fele elmenekült: a mintegy 12 000 magyarból talán a negyede, a 19 000 horvátból csak néhány százan maradtak, de elmenekült a lakosság egyéb nem szerb részének többsége is. A menekültek házaiba szerbeket telepítettek. A baranyai magyarok szétszóródtak (még Szlovéniába is), közülük számosan – saját bevallásuk szerint – valószínűleg már sohasem mernek visszatérni szülőföldjükre. A helyzet esetleges normalizálódása után is a Drávaszög magyarságának jelentős része szórványhelyzetbe fog kerülni, s mivel tanítóinak, értelmiségének mintegy fele elmenekült, asszimilációja fel fog gyorsulni. (Különösen azért, mert elsősorban az öregek maradtak, s a menekültek közül a fiatalok hazatérése a legbizonytalanabb. Jelenleg tulajdonképpen a terület leendő hovatartozása is kétséges, mert nem kizárt, hogy a jelenlegi megállapodás ellenére végül is Szerbiához, a Vajdasághoz fog kerülni.)

Még bizonytalanabb a Vuka-völgyi magyar falvak jövője. Teljes lakosságuk elmenekült, házaikat lerombolták. Ennek ellenére őshonos magyar lakosságuk egy része bizonyosan haza fog térni, és a semmiből is újra fogja kezdeni, mint ahogy az elmúlt évszázadokban már számos alkalommal megtette.

A kelet-szlavóniai magyarok legkevésbé még Eszékről menekültek el, s miután eddig is ide koncentráldott a horvátországi magyar értelmiség java – az itteniek a későbbiekben is meghatározó szerepet fognak betölteni. Jellemző, hogy a legfontosabb horvátországi magyar lap, az eszéki *Képes Magyar Újság* a legnagyobb harcok közepette is minden héten megjelent. (A horvátországi magyarság helyzetéről, a menekültügyről a legtöbb információt innen szerezheti be az érdeklődő.)

Egészen furcsán alakult a nyugat-szlavóniai magyarok sorsa: a daruvári és pakraíci járás magyarjainak egy része távozásra kényszerült, de sokan közülük a néhány tíz

kilométerrel nyugatabbra levő falvak szerbek által elhagyott házaiban leltek átmeneti menedéket. Így azután néhány területen (például a belovári járásban) jelentősen megnőtt a magyarok száma és aránya. (Ezen a vidéken talált menedéket a kelet-szlavóniai menekültek jelentős része is.) Kérdés, hogy a kényserből áttelepült magyarok közül hányan fognak végül is visszatérni eredeti lakóhelyükre, ha a helyzet normalizálódik? (Említettük már, hogy a szórványban élő magyarság a szerbekkel már régóta sokkal nehezebben fér meg, mint a horvátokkal. Várható ezért, hogy számos magyar igyekszik majd megmaradni jelenlegi ideiglenes lakóhelyén.)

A mai Horvátországban a helyzet annyira bizonytalan és áttekinthetetlen, hogy az egész problémakör alaposabb elemzése jelenleg elképzelhetetlen. Az azonban bizonyos, hogy a horvátországi magyarság történetében a fentiekben felvázolt időszak végérvényesen lezárult, s helyzetük oly mértékben megváltozott, s még változni fog, hogy ez már egy teljesen más történet lesz.

*

Ez az ismertetés a zágrábi egyetemmel közösen folytatott horvát-magyar párhuzamos kutatásokat összegző tanulmánykötetbe készült 1991 tavaszán. A kutatások lezáratlanok maradtak, s befejezésükre vajmi kevés a remény. (Jelzésértékű például, hogy az 1991. évi népszámlálás nemzetiségi adatai közül csak mintegy mutatóba közöltek néhány részinformációt, az 1991 júniusa óta folyó délszláv testvérháború következtében az itt leírtakat múlt időbe kell tennünk.

Jegyzetek

- 1 Az 1880-as népszámlálás adatait azért nem vehetjük figyelembe, mert a beszélni még nem tudó gyermekek anyanyelvét nem mutatták ki, így az anyanyelvi adatok eltorzultak.
- 2 Kisebb torzítást eredményez, hogy az 1890-esnél az adatok a polgári népességre, míg a későbbieknél az összes népességre vonatkoztak.
- 3 Teljesen más probléma, hogy az akkori politikai (nemzetiségi) légkörben a teljesen kétnyelvű horvátok közül hányan vallhatták magukat magyarnak.
- 4 A magyar népszámlálási statisztika egyik jelentős problémája volt, hogy a zsidók és cigányok megoszlottak a különféle anyanyelvűek között – a Jugoszláviához került területeknél alacsony számuk miatt azonban nem okoztak nehézséget az adatok kiértékelésénél.
- 5 Az adatokat községsorosan soha nem publikálták, de a magyar szakembereknek sikerült a vajdasági, a baranyai és a Mura vidéki települések adatait megszerezni.
- 6 A népszámlálás igen alapos volt: anyanyelvet, nemzetiséget és vallást is kérdeztek, s külön kategóriába kerültek a zsidók, cigányok, szlovének, bunyevácok.
- 7 Pontosabban az 1953-as népszámlálással nem foglalkoztam, mert túl közel volt időben az 1948-as, és a két népszámlálás adatai hasonló képet mutattak.
- 8 A jugoszlávai népszámlálások közül községsoros adatokat csak 1921-re és 1948-ra publikáltak, az 1981-es adatokat magántaton szereztük be.
Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine. Sarajevo 1932.
Konačni rezultati popina stanovništva od 15 marta 1948 godine. Knjiga IX. Beograd 1954.
Nacionalni sastav stanovništva po opštinama 1971. (Statistički Bilten Broj 727, Beograd 1972.)
Nacionalni sastav stanovništva po opštinama 1981. (Statistički Bilten Broj 1278, Beograd 1982.)
- 9 Magában foglalta Bosznia-Hercegovinát is.
- 10 Jugoszláviából 1921–29 között 14,5 ezer magyar vándorolt a tengerentúlra. (*A visszatért Délvidék.* Halász Kiadó, Budapest 1941.)
- 11 Karl János cikke a STUD 1941. január 25-i számában.
Ruh György: *Magyarok Horvátországban* Szociográfiai Intézet, Budapest 1942.
- 12 Ezt a témát igen tömören tekinti át Karády Viktor *Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá?* című tanulmányában. *Századvég* 1990/1.
- 13 Szabados Mihály: *A horvátországi magyarok pusztulása.* Kézirat, Budapest 1987. MKI Archivum 459/1987.

14 Adóközségeik vizsgáltam a településeket.

15 V. Zerjavic: The losses of Yugoslav population in the Second World War. (In: Geopolitical and demographical issues of Croatia. Zagreb 1991.)

16 Arday Lajos. A jugoszláviai magyarság demográfiai helyzete 1944-től napjainkig. *Magyarságkutatás Évkönyve 1989*. Magyarságkutató Intézet, Budapest 1990.

17 A jugoszláv nemzetiségi kategória részletes elemzése nem ennek a tanulmánynak a témakörébe tartozik, vázlatos áttekintése azonban elkerülhetetlen – így most szokatlanul hosszú lábjegyzet következik.

A jugoszláv nemzetiségűek 1961 óta szerepelnek a népszámlálásokban: egész Jugoszláviában 1961-ben 317 ezren (ezen belül Bosznia-Hercegovinában 276 ezren), 1971-ben 273 ezren, míg 1981-ben 1 219 ezren (5,4 %) voltak. A jugoszlávok aránya 1981-ben a vegyes nemzetiségi összetételű területeken az országos átlagnál magasabb volt: a Vajdaságban 8,2 %, Horvátországban 8,2 %, Bosznia-Hercegovinában 7,9 %. Nagy általánosságban elmondható, hogy elsősorban a vegyesházasságokban élők, illetve vegyesházasságokban születettek, valamint köztársaságonként az ottani nemzeti és etnikai kisebbségek tagjai vallották magukat jugoszlávnak.

Horvátországban a nemzetiségi összetétel az alábbiak szerint alakult a világháború óta (ezer főben és %-ban):

	1948	%	1961	%	1971	%	1981	%
horvát	2975	79,2	3340	80,3	3514	79,4	3455	75,1
szerb	544	14,5	625	15,0	627	14,2	532	11,6
jugoszláv	0	0	16	0,4	84	1,9	379	8,2
egyéb	238	6,3	179	4,3	201	4,5	235	5,1
összesen	3757	100	4160	100	4426	100	4601	100

A szerb (és kisebb részben a horvát) nemzetiségűek arányának csökkenésével szemben látványosan megnőtt a jugoszlávok aránya. Egy horvát kutató szerint a horvátországi jugoszlávok mintegy 70-75 %-a valójában horvát, s csak mintegy 15-20 %-uk szerb, illetve 5-10 %-uk egyéb nemzetiségű. (Stjepan Šterc: Ethnic Origin of „Yugoslavs” in Croatia. In: *Geopolitical and demographical issues of Croatia* Zagreb 1991, 143-166.) A táblázatból azonban sokkal inkább az következik, hogy a szerbek valódi aránya ma is körülbelül 14,5 % lehet, s így ők alkotják a jugoszlávok legalább egyharmadát. A nemzetiségi összetétel járásonkénti vizsgálata is ezt támasztja alá, mert ahol a kisebbségek aránya számottevő, ott mindenhol az átlag feletti jugoszláv-arányokat tapasztalhattunk. (Sokatmondó, hogy a szerb többségű járásokban a jugoszlávok aránya azonban csak az átlag körül vagy alatt volt.) A jugoszlávok, valamint a kisebbségek, illetve a szerbek arányának értékei között 0,77, illetve 0,67 volt a korrelációs együttható, ami nagyon szoros kapcsolatot mutat ezen adatsorok között, számszerűsítve és némi egyszerűsítéssel élve: a horvátországi jugoszlávok aránya körülbelül 60 %-ban a kisebbségek (és körülbelül 45 %-ban a szerbek) arányának függvénye.

18 Éger György: A Drávaszög demográfiai viszonyai az elmúlt száz évben (1880-1981). *Magyarságkutatás Évkönyve 1988*. Magyarságkutató Intézet, Budapest 1989.

19 A jugoszláv közigazgatási rendszer sajátos: az opštínák (járások) rengeteg településből állnak, ezek jelentős része a mi külterületi lakott helyeinkhez vagy tanyáinkhoz hasonló nagyságú és szerkezetű.

20 Az 1981-es népszámlálás szerint járásonként az ilyen települések száma: Belovár 8, Grubisno Polje 6, Garesnica 7, Daruvár 9, Pakrác 7.

21 Angeli András: *Horvátországi magyar községek szociográfiai felmérése*. Kézirat, Budapest 1941. MKI-Archívum 522/1987.

22 Arday Lajos: *Az északnyugat-horvátországi magyar szórványokról*. Kézirat, Budapest 1988. MKI-Archívum 836/1/1988.

23 1910-ben 108 magyar anyanyelvű élt itt, de több mint ezren voltak, akik beszéltek magyarul.

24 A nyolc járás: Podravska Slatina, Orahovica, Donji Miholjac, Valpovo, Našice, Slavonska Pozega, Nova Gradiška, Slavonski Brod.

25 Két járás (Dakovo és Zupanja) területén köztes, mintegy beolvadás előtti állapotban 10 településen él 20-nál több magyar.

26 A jelenlegi helyzetet Deák Imre már 1938-ban felvázolta, tőle származnak a táblázat 1938-as adatai. Deák Imre szociográfiai anyagai. Kézirat, Budapest 1939. MKI-Archívum 432/1987.

27 A harmincas években sok nincstelen, kissé lumpen napszamos lakott a faluban, akiktől várható volt, hogy az első adandó alkalommal továbbállnak.

28 A Drávaszögben is hasonló értéket (legalább 25%) kapott Éger György.

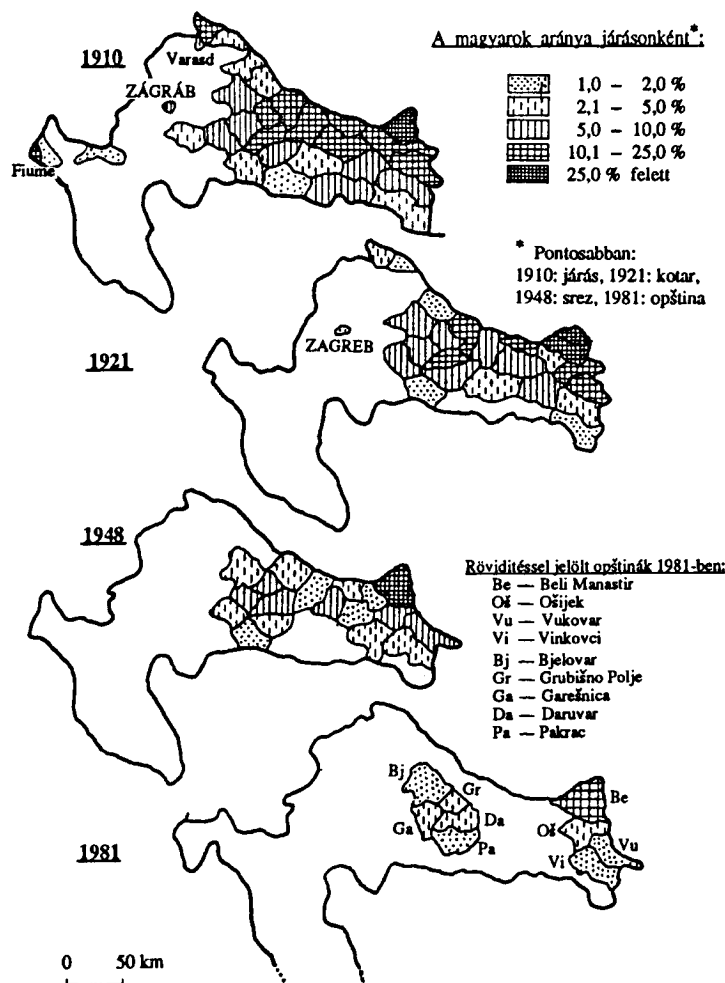
LÁSZLÓ SEBŐK

THE HUNGARIANS IN CROATIA AS REFLECTED IN CENSUS DATA

It is difficult to pool census data regarding the Hungarians in Croatia, not only because different census methods have been used, but also because the administrative division of the territory – and the entire region under study – has changed frequently. After acquainting the audience with these methods and administrative changes, the author attempts to estimate and pool the true data. According to statistics, the number of Hungarians in Croatia has dropped to one-fifth of the size of their population 80 years ago. Among the nationalities in former Yugoslavia, the Hungarians have the worst demographic indicators, supporting the hypothesis that the fewer the individuals living in minority, the faster assimilation occurs. This study analyzes the factors contributing to the population decline according to territory. Moreover, it strives to establish the point at which complete assimilation occurs. The study also attempts to estimate where census data figures do not coincide with the actual size of the Hungarian population. The authors emphasize the role of Hungarian church services and Hungarian-language schools in the preservation of the ethnic minority. Finally, the author states that the civil war has increases the pace of assimilation. Tables are provided that summarize the data.

1. ábra

A horvátországi magyarok aránya járásonként a népszámlálások szerint a jelenlegi Horvátország területén

2. ábra

A magyarlakta települések Horvátországban 1981-ben

